

FIGYELŐ

(Részlet)

IDŐ BUÑUELLEL

Bikácsy Gergely: *Buñuel-napló*
Osiris, 1997. 48 oldal, 980 Ft

Amikor néhány éve e lapokon méltathattam Bikácsy Gergely francia filmtörténetét, a könyvet „a moziba járó Bolond Pierrot olvasónaplójá”-nak neveztem. Azóta az olvasónaplóból újabb fejezet formálódott könyvvé, ezúttal valóban naplóként. A szubjektív hangvétel akkor a filmtörténeti akadémizmust feszítette szét, most a monográfia műfaji kötöttségeitől kíméli meg magát ily módon a szerző. Joggal – tehetjük hozzá azonnal –, hiszen Buñuel ama kevés művész közé tartozik, aki szabálytalanságával, provokációjával, életszemléletként vallott szürrealizmusával eleve elutasít és neveltségessé tesz mindenfajta fogalmi következetességet – ebben viszont következetes. Bikácsy tehát már választott műfajával – pontosabban műfajtalanságával – jellemzi könyvének főszereplőjét: az esszébe oltott napló (vagy naplóba oltott esszé) visz leginkább közel az ellentmondások rendezőjéhez.

A szerző, miközben egyre dühödtebben utasítja el a „szak”-kritikákat, az okoskodó tudományos könyveket, rendkívül olvasott; a Buñuel-irodalmon túl a szürrealista mozgalom dokumentumaiban és műveiben is járta, sőt láthatóan nagy erőfeszítéseket tett egy számára eddig jórészt ismeretlen témakör, a vallásbölcselet feldolgozására. Formailag minden együtt van a könyvben egy szabályos monográfiához: az életrajz tényei, az egyes művek értelmezése szempontjából lényeges történeti vagy politikai események leírása; a fontos művek önálló elemzése először a korabeli fogadtatás felidézésével, majd egyes részletek, motívumok részletes vizsgálatával, végül a következtetések levonásával; s olvashatunk Buñuel szellemi előképeiről, útítársairól, követőiről is. A „szabályos” monografikus jelleg hangsúlyozza a kötetet szerkesztő Zalán Vince, amikor teljes filmográfiát, gazdag iro-

dalomjegyzéket, cím- és névmutatót csatol a könyvhöz. Szakmailag tehát minden kifogástalan – ez a könyv azonban több, vagy inkább mondjunk csak annyit: más akar lenni. Még-hozzá nem csak a tárgya miatt. Egy szabálytalan, provokatív, szürrealis művészről ugyanis nem feltétlenül kell szabálytalanul, provokatívan, szürrealista módon írni, ráhagyatkozva a könyv írása közben mintegy „véletlenül” ért hatásokra: könyvekre, rádióműsorokra, beszélgetésekre, egy videokazettára keveredő s hirtelen heurisztikus összefüggéseket felvető filmtalálkozásokra. Mindez el lehet mondani, sőt meg lehet érteni és értetni kimérten tárgyszerű, tudományos nyelven is. Bikácsy viszont, miközben filmeket elemez, a saját életével szembesíti a vásznon láttakat; miközben egy életművel foglalkozik, azonosul a szerzővel. Ő ugyanúgy a vásznon és a vásznon által él, mint Truffaut. „Az életben és a valódi történelemben zöld maradtam, de fel tudtam kapaszkodni a mozivásznonra.” (11. o.) „...mindig a körül a kérdés körül forgok, amely harminc éve gyötör: fontosabb-e a mozi, mint az élet?” (François Truffaut: ÖNVALLOMÁSOK A FILMRŐL, 274. o.) A forrás megjelölése nélkül talán nem is volna olyan könnyen eldönthető, melyik idézet származik a rendezőtől s melyik könyvünk szerzőjétől...

E napló egyszerre Buñuel-monográfia és énrégény. (Bikácsy Gergely mellett egyre több helyet követel magának Glauziusz Tamás.) Szakmaiság és szubjektivitás kergetőzik egymással a szövegben, mindenkor emlékeztetve az értelmiségi lét ambivalenciájára. De hát mi másra is emlékeztetne minden nagy mű, mint a reflexió szükségességére – és elégtelen voltára. A különbség csak annyi, hogy az osztor nemcsak a művek befogadóján, hanem közvetlenül a szerzőn is csattan. Buñuel különállása az ő különállása, formákat elutasító alkata az ő alkata, vad lázadása és bölcs resignációja az ő magatartása. „Buñuel én vagyok” – mondhatná Bikácsy énrégényének hősről, de szerencsére ennél jóval szeré-

[...]

[...]

rában felbukkanó, Buñuel segítő vagy éppen felbosszantó társakat, Dalitól Lorcán át Bretonig és Aragonig. S nem csak a szürrealista korszak feltérképezése ilyen alapos: a könyv a mexikói időszak Magyarországon jó részt ismeretlen szerzőket és műveket jelentő szellemi forrásvidékről is kimerítő áttekintést nyújt.

Többször felbukkan a könyvben annak a Witold Gombrowicznak a szellemalakja, akiről **Eörsi Istvánnak** is eszébe jutott Buñuel. Bikácsy többször is elismerően utal **Eörsi IDÓM GOMBROWICZCSAL** című esszénaplójának Buñuel-kitérőjére, e könyvnek azonban talán több is járna, mint elismerés. A BUÑUEL-NAPLÓ beszédmódja, hangvétele, műfaja – esszénapló – sokat köszönhet **Eörsinek**. S nem csak a megszólalás módja hasonló. **Eörsit** ugyanaz igazgatja Buñuelben, ami Bikácsy számára is fontos. „*Elképzelhető-e korunkban olyan ember, aki következetesen megutója önvédelmi háborúját a világgal szemben, és nem keseredik meg? Aki nem huny szemet a világ iszonyatos állapotai előtt, és mégis megmarad a lehetősége arra, hogy élvezze, ami a világban élvezhető?*” – teszi fel a kérdést **Eörsi**, s már ebből is, de Bikácsy könyvéből még inkább kiérződik e szellemi tartás hatásának kettőssége: egyfelől az alkotó és az életmű autonómiája iránti csodálat, másfelől a frusztráció: nekünk, nekem ez miért nem sikerül? A kérdés egyik szerzőnél sem marad a személyes élet- és műhelyproblémák szintjén, hanem jellegetesen a kelet-európai értelmiség 1989 után megválaszolásra váró, a szabadság mibenlétéről szóló kérdésévé magasodik. További közös vonás a két gondolatmenetben, hogy míg Buñuel a katolikus vallással vívja küzdelmét, addig e két kelet-európai gondolkodó másfajta hit emlékével küszködik: a marxizmuséval. Ami ráadásul – írja Bikácsy más összefüggésben ugyan, de Buñuellel szemben is érvényes módon – sokkal terméketlenebbnek bizonyult. A BUÑUEL-NAPLÓ mint kelet-európai értelmiségi énrégény a hittel küszködő ember mellé helyezi a – tudását, érzelmeit, élményeit a mozikból, a vásznonról merítő – lélek kétségét.

Ezen a ponton Bikácsy könyve kettős természetű ölt. Nem egyszerűen a „mű” vagy „művészt” dilemma, a kritikusai tárgyszerűség és mozibolond elfogultság – stílusosan egyéb-

ként bravúros – egymásba sodrásáról van szó, hanem a múltól és a művésztől független teológiai kérdésekről. Buñuel életművében megkerülhetetlen a vallás, a katolikus egyház, az eretnekség, a bűn, a bűntudat fogalma, mindez tematikusan, motivikusan, gondolatilag egyaránt uralja a filmeket. De: *esztétikai* módon. Buñuel nem készített – akár a tagadás szellemében – vallásos filmeket, ahogy Dreyer, Bresson vagy Tarkovszkij. Ő a hittel, a katolikus vallással kapcsolatos kérdésekre művészi válaszokat adott, míg a példaként felsorolt három rendező némelyik filmje esetleg éppen egy vallási tartalomtól távoli történet esztétikai megformáltsága révén jutott el a hit művészi kifejezéséhez. Talán éppen az lehet a gyanús Buñuel pályáján, hogy túlságosan is tematizálódik a vallás: kevés rendezőnél találunk több papot, szerzetest, szentet és eretneket, mint nála. A tájékozódás igénye tehát a filmek elemzőitől elvárható, saját személyes hitbéli kétségei azonban egy olyan szintre transzponálják ezt az egész kérdéskört, amiről a filmekben egyszerűen nincs szó. Éppen ezért a „*gonosz Teremtő*”, a világ szörnyűségei láttán „*Isten véghetetlen jóságát*” ostromozó tirádák, az e tárgykörben végzett esetleges – éppen hallott rádióműsorra – vagy módszeres – például a TEOLÓGIAI SZÓTÁR-ra támaszkodó kutakodások egyoldalúan a napló s nem a BUÑUEL-NAPLÓ részei.

Ezek a szövegrészek kívül esnek a recepció ítéletkörén, nem elsősorban személyességük, hanem sokkal inkább jellegük miatt. Teológiailag annyira sem érzem képzettnek magam, mint amennyire Bikácsy lelkes igyekezetében e tárgykörben kiművelődött, így érveinek „tudományos” kritikájára sem vállalkozhatom. Kizárólag a szövegen belül szeretnék rámutatni néhány olyan pontra, ami más hangsúlyt kaphatott volna, valamint megpróbálom kiemelni azokat a szinten a szerző által megfogalmazott gondolatokat, amelyek a hittel küszködő Buñuel személyiségének portréjához és (csak ezen keresztül, nem pedig közvetlenül) műveinek értelmezéséhez közelebb vihettek volna.

A kulcsszó a kételkedés. A Bikácsy számára rokonszenves szellemi magatartás az isteni mindenhatósággal összefüggésben kerül elő, holott az nem egy elvont teológiai vagy történeti kérdésre irányul, hanem az emberi eg-

[...]